

Bengt Lilliequist har disputerat på två avhandlingar och det ligger mer än 40 år mellan dem.

Radiolog blev kunskapsteoretiker

Inte särskilt många läkare har disputerat två gånger. En av dem är Bengt Lilliequist i Umeå, som sedan maj 2003 är doktor i både medicin och filosofi. I den första avhandlingen studerade han hur hjärnan kan avbildas, i den andra granskar han teorin bakom denna och andra vetenskapliga kunskaper.

Det här ska handla om två filosofiska medicinare och deras syn på vetenskapen. Den ene är Lilliequist, som vid 80 års ålder disputerade på avhandlingen *Ludwik Flecks jämförande kunskapsteori*, den andre är hans ämne: Den polsk-judiske vetenskapsfilosofen och bakteriologen Ludwik Fleck (1896–1961).

– Hans huvudtanke är att all kunskap är relativ. Det finns ingen fast punkt utanför oss som vi kan referera till. Sjukdomar till exempel existerar inte i sig, utan är överenskommelser inom en grupp forskare eller läkare.

Sin första avhandling försvarade Lilliequist för mer än 40 år sedan, vid Karolinska institutet 1960. Den handlade om luftskalle (encefalografi), en metod

för att studera hålrummen i hjärnan. Han och Torgny Greitz, som senare blev professor i Umeå och därefter professor i neuroradiologi vid KI, hade skolats i ämnet på Serafimerlasarettet i Stockholm. Greitz disputerade ungefär samtidigt på den andra av de då dominerande hjärnundersökningsmetoderna, färgskalle. Båda teknikerna är i princip borta idag, ersatta av datortomografer och magnetresonanskameror.

I samband med avhandlingsarbetet hann Lilliequist bli en av de sista forskare som upptäckte och fick namnge en anatomisk struktur hos människan: Ett litet membran i hjärnan som hindrade luften från att tränga in – åtminstone till dess att det stigande lufttrycket förstörde det. Han lyckades frilägga membranet i obduktionsmaterial och beskriva det.

Från 1964 var Lilliequist överläkare och klinikchef i neuroradiologi vid Regionsjukhuset i Umeå. Han arbetade sedan huvudsakligen med sjukvård och fick professors namn 1981.

– Datortomografin underlättade livet väsentligt för oss radiologer och inte minst våra patienter, säger han. Här i Umeå hade vi på 1970-talet den första av ett landsting bekostade datortomografen i landet, en »EMI-scanner« som det hette då.

När Lilliequist pensionerades 1987 ville han få perspektiv på sitt arbete och lära sig mer om vetenskapsteori. Han började läsa idéhistoria hemma i Umeå (filosofi fanns då ännu inte vid universitetet), och rekommenderades Fleck som bredvidläsning. På det sättet kom de båda filosofiska läkarna i en första närtkontakt.

– Det som fick mig intresserad var nog det faktum att Fleck var läkare, säger Lilliequist, och dessutom laboratorieläkare precis som jag själv. Andra filosofer var ju inte det, men Fleck hämtar nästan alla sina exempel från medicinen liksom fysikern Kuhn tar sina från fysiken.

Ja, den idag oftast bredvidläste Fleck kunde mycket väl ha blivit lika känd som

Thomas Kuhn, amerikanen som med buller och bång lanserade begreppet »paradigmskifte«. De ligger nära varandra i synen på kunskapen som relativ, men för Fleck är kunskapsutvecklingen ett fortlöpande och dynamiskt skeende och inte, som hos Kuhn, en mer irrationell process med plötsliga »vetenskapliga revolutioner«. Fleck var dessutom nära 30 år tidigare ute. Han avled i Israel året innan Kuhn publicerade *The Structure of Scientific Revolutions* (1962).

– Fleck nämns faktiskt som inspiratör i förordet till åtminstone en av upplagorna av Kuhns bok, säger Liliequist, men han citeras inte i själva texten.

Flecks monografi *Entstehung und Entwicklung einer Wissenschaftlichen Tatsache* trycktes i början av 1935, för övrigt bara några månader efter ett annat kunskapssteoretiskt standardverk från samma trakt: Carl Poppers *Logik der Forschung*. De båda filosoferna bodde nära varandra i dåvarande polska Galizien respektive Wien, men träffades knappast. Båda var judar, Fleck helt och Popper delvis. Fleck stannade hemma i Lwow (numera Lviv i Ukraina), hamnade under kriget i tyska koncentrationsläger, som han överlevde bland annat tack vare sitt arbete med ett tyfusvaccin, och bosatte sig senare i Israel. Popper flyttade ganska snart till Nya Zeeland och senare till Storbritannien.

– **Flecks bok trycktes i några hundra** exemplar och väckte mycket lite uppmärksamhet, säger Liliequist, men den recenserades faktiskt i några medicinska tidskrifter, eftersom den åtminstone ytligt sett handlade om syfilis.

I övrigt föll både Fleck och hans filosofiska verk i glömska fram till 1977, då hans bok utkom i en amerikansk översättning till engelska i kölvattnet på discussionen kring Kuhn och hans paradigmatteori. Ett skäl till det fördröjda genomslaget är nog att Fleck skrev på en stundtals svårgenomtränglig tyska, något som kan intygas av Bengt Liliequist eftersom han själv översatte originalet till svenska (*Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum: Inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*, Symposium 1997) under sitt arbete med avhandlingen.

– När jag läste medicin i Uppsala var de flesta läroböcker tyskspråkiga, berättar Liliequist. Våra egna artiklar och avhandlingar skrevs ofta på tyska. Det är först senare som engelskan har blivit så dominerande som den är idag.

Årtiondena mellan världskrigen var en brytningstid i filosofin, där den så kallade Wienskolan försökte ersätta den tra-

I medicinen finns det inga givna sjukdomar som flyger ner och sätter sig på folk.

ditionella filosofins romantiska framhävande av förnuftet med en ny syn, den logiska positivismen. Den utslöt alla former av metafysik. Kunskapen skulle bara baseras på empiriskt verifierbara fynd via »den vetenskapliga metoden« och med fysiken som förebild. Fleck skrev i huvudsak i opposition mot detta. Han var relativist och insåg att ett faktum kan ändras. I själva verket förändras allting och det finns ingen absolut verklighet, ingen sanning.

– I medicinen finns det inga givna sjukdomar som flyger ner och sätter sig på folk, säger Liliequist. Fleck ägnar till exempel ett helt kapitel åt att visa hur sjukdomsbegreppet syfilis har uppfattats och förändrats över tiden.

Enligt Fleck är vetenskap en tankestil som uppkommer och utvecklas i en förhandlingsprocess mellan forskare i ett tankekollektiv. Exempelvis ser han diagnoser som överenskommelser inom tankekollektivet. Som arbetsinstrument kan de i och för sig ha stor praktisk betydelse, men de är inte för evigt givna. Också ganska enkla diagnoser definieras och betraktas på olika sätt av olika grup-

per. Exempelvis har pernicios anemi – som till en början sågs som en tämligen okomplicerad leverbrist – efterhand visat sig vara något mycket komplext, kanske flera olika sjukdomar.

I grunden ligger Fleck och Kuhn ganska nära varandra, men medan Kuhn skrev om vetenskapliga revolutioner som egentligen inte kunde förklaras var Fleck mera inne på en etappvis utveckling utan revolutioner. Svårigheterna löstes i stället genom ständig omvärdering av begreppen.

– På så sätt konstrueras verkligheten. Den finns egentligen inte i absolut mening, det vill säga som en från människan fristående värld, säger Liliequist. Det är inget tvivel om att jag tycker att Fleck har rätt. Jag tror också att hans tid kommer. Antalet Fleckcitater ökar idag, mer än både Poppers och Kuhns.

Själv kommer han också att fortsätta sin bekantskap med den gamle läkaren och filosofen.

– Jag har lyft ut det mesta som har med medicinen att göra ur avhandlingen, och det materialet har jag kvar. Kanske kan det bli en egen bok så småningom.

Text: **Hans Fällman**
frilansskribent

Foto: **Mikael Lundgren**

Fotnot: Liliequists avhandling kan läsas i pdf-format på http://publications.uu.se/umu/fulltext/nbn_se_umu_diva-58.pdf

Sjukdomar existerar inte i sig, utan är överenskommelser inom en grupp forskare eller läkare, säger vetenskapsteoretikern Ludwik Fleck och hans svenske översättare, före detta radiologen Bengt Liliequist.